

Сосков Р.Р.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ПРОФЕСІЙНІЙ ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

У статті перераховуються можливі причини безкарності порушників свободи преси на прикладі злочину при перешкодженні професійної журналістської діяльності Джамалю Хашоггі (Jamal Khashoggi), а також проти його безпеки та життя як людини. Говорячи про зусилля, спрямовані на боротьбу з безкарністю порушників свободи преси, у ньому згадуються недоліки зусиль, спрямованих на боротьбу з безкарністю, і наводяться пропозиції щодо боротьби з безкарністю злочинів проти свободи преси. У статті здійснено аналіз співвідношення між публічної кримінальної відповідальністю держави, яка винна у скоєнні злочину проти професійної журналістської діяльності співробітників ЗМІ, а також проти безпеки та життя журналістів як людини, а також індивідуальної кримінальної відповідальності безпосередніх виконавців кримінального злочину, їх замовників та ініціаторів із числа їх керівників, або пов'язаних мотивом високопосадовців, лідерів держави. Проаналізовані міжнародні нормативно – правові документи, статuti, прецеденти і конкретні кримінальні справи, повноваження міжнародних органів у сфері міжнародного кримінального судочинства, міжнародне звичаєве право, норми і принципи статуту ООН та діяльності його спеціальних органів, відповідальність держав підписантів, а також держав, які не підписали чи не ратифікували відповідні міжнародні джерела права у сфері міжнародної кримінальної відповідальності. Стаття вивчає важливий аспект правового регулювання в сфері журналістської діяльності, а саме співвідношення публічно-правової державної відповідальності та індивідуальної кримінальної відповідальності за перешкодження професійній діяльності журналістів та злочини, вчинені проти них, має на меті розкрити складну взаємодію між публічно-правовою державною відповідальністю, яка полягає в обов'язку держави захищати свободу слова та журналістську діяльність, і індивідуальною кримінальною відповідальністю осіб, які вчиняють протиправні дії проти журналістів.

Ключові слова: злочини проти журналістів, катування, тортури, міжнародний кримінальний суд, кримінальна відповідальність держави, індивідуальна кримінальна відповідальність, пряма та непряма відповідальність, права людини, насильницьке зникнення, журналістська діяльність та ЗМІ, Джамаль Хашоггі (Jamal Khashoggi).

Постановка проблеми. У центрі нашого дослідження одночасно питання як академічне, так і практичне. Це випадок Джамалю Хашоггі, колишнього дисидента з Саудівської Аравії, який проживав у США, автора та колумніста The Post, який був безжалювим у своїй критиці саудівського режиму і особисто наслідного принца. Так, 2 жовтня 2018 року його катували та вбили в консульстві Саудівської Аравії в Стамбулі, за даними американських спецслужб, очевидно за вказівкою наслідного принца Саудівської Аравії Мохаммеда бін Салмана (Принца). Тіло журналіста було в особливо жорстокий спосіб розчленоване та знищене майже безслідно.

Уряд Саудівської Аравії, після кількох тижнів заперечень на тлі інтенсивної міжнародної критики, зрештою визнав, що Хашоггі був убитий у консульстві, ймовірно, саудівцями-ізгоями [1]. Влада пообіцяла і здійснила своє кримінальне переслідування. Пізніше, 3 січня 2019 року, 11 осіб постали перед кримінальним судом Ер-Ріяду у справі про вбивство. Проте суд проходив у закритому режимі. Підозрювані були засуджені до страти, проте покарання пом'якшили через помилування з боку рідних вбитого журналіста.

Саудівський журналіст Джамаль Хашоггі став жертвою навмисної позасудової страти, відповідальність за яку несе держава Саудівська Аравія,

йдеться у звіті, опублікованому спеціальним доповідачем ООН зі страт позасудових або без суду і слідства або свавільних вбивств, проте поряд з цим постає й підстав для переслідування злочинців, які несуть персональну (індивідуальну) кримінальну відповідальність, співвідношення та застосовність яких у цьому та подібних злочинах проти професійної журналістської діяльності, життя та безпеки журналістів, та їх сімей, знаходяться у фокусі цього дослідження [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світлі колишньої гучної та прецедентної справи Піночета, коли вперше колишнього главу держави, попри оскаржуваний імунітет голови держави [3], першу особу – голову держави було притягнуто до відповідальності за вчинення міжнародних злочинів [4], дослідження має стосуватися індивідуальної кримінальної відповідальності наслідного принца Саудівської Аравії за ймовірну страту Джамаль Хашоггі. Нарешті, конфлікт норм, який виникає через збіг міжнародно-дипломатичних законів і зобов'язань Туреччини щодо прав людини, очевидно, очікує на розгляд у суміжному дослідженні, однак не входить у кримінальний аспект і виходить за рамки аналізованого предмета.

Раніше лише держава несла відповідальність за порушення міжнародного зобов'язання. Це сталося тому, що вона була єдиною організацією, яка мала міжнародно – правову правосуб'єктність, була суб'єктом міжнародного права, носієм міжнародно – правових зобов'язань зокрема і в міжнародно – правовому кримінальному контексті.

Питанням прямої та непрямой відповідальності за кримінальні злочин проти професійної журналістської діяльності, проти життя та безпеки журналіста як особи, у тому числі із застосуванням засобів та у спосіб, які підпадають під юрисдикцію міжнародних злочинів проти людяності, порушення фундаментальних прав людини, які захищені статутом ООН та численними міжнародними конвенціями, практика притягнення до відповідальності за подібні злочини у контексті застосування до злочинів проти журналістів та співробітників ЗМІ на рівні національного та міжнародних правових механізмів та юрисдикцій стали предметом досліджень, яким приділена увага у цій статті, серед них такі автори – дослідники та науковці, практикуючі юристи у сфері кримінального права і учасники національних та міжнародних кримінальних судових процесів, відомі міжнародні правовій академічній спільноті, як Gerhard Werle, Malcolm N. Shaw, Elina Steinerte,

Gerry Doyle, Chimène Keitner, Lachezar D. Yanev, Gideon Boas, James L. Bischoff, Natalie L. Reid та інші.

Мета дослідження. Мета нашого науково – практичного дослідження є глибинний науково – теоретичний аналіз проблематики ідентифікації та застосування відповідальності за перешкодження професійній журналістській діяльності в контексті виявлення кваліфікуючих ознак публічно – правової і політичної відповідальності держави, а також індивідуальної кримінальної відповідальності виконавців, замовників, ініціаторів, високопосадовці при плануванні та скоєнні таких кримінальних злочинів, та надання, за наслідком, висновків і рекомендацій щодо ефективного механізму притягнення винних за скоєння злочинів проти професійної журналістської діяльності, життя та безпеки журналістів, членів їх сімей, персоналу ЗМІ, у тому числі із застосуванням показового прикладу вбивства журналіста Джамалю Хашоггі.

Виклад основного матеріалу. У звіті про вбивство журналіста Джамалю Хашоггі йдеться про шість порушень міжнародного права:

- 1) заборона свавільного позбавлення життя, основоположний принцип міжнародного права;
- 2) заборона екстериторіального застосування сили, як це закріплено в Статуті ООН;
- 3) вимога, щоб держави використовували консульські представництва в офіційних цілях;
- 4) заборона катувань відповідно до Конвенції проти катувань, ратифікованої Саудівською Аравією;
- 5) заборона насильницьких зникнень і вбивство журналіста, держава Саудівська Аравія вчинила дії, що несумісні з основним принципом ООН, захистом свободи слова.

У звіті зазначається, що Саудівська Аравія зробила поверхові кроки щодо виконання своїх зобов'язань, але відбулося ще чотири порушення:

- 1) відповідальність за ефективне, прозоре та добросовісне розслідування;
- 2) обов'язок міжнародної співпраці у розслідуванні незаконної смерті;
- 3) гарантії справедливого судового розгляду;
- 4) обов'язок неповторення (злочинів).

Підсумовуючи, спеціальний доповідач закликав Раду з прав людини, Раду Безпеки або Генерального секретаря ООН ініціювати проведення міжнародного подальшого кримінального розслідування з метою визначення індивідуально відповідальних за кримінальній злочини осіб та визначення варіантів притягнення їх до суду.

У світлі колишньої гучної та прецедентної справи Піночета, коли вперше колишнього главу держави, попри оскаржуваний імунітет голови держави [5], першу особу – голову держави було притягнуто до відповідальності за вчинення міжнародних злочинів [6], дослідження має стосуватися індивідуальної кримінальної відповідальності наслідного принца Саудівської Аравії за ймовірну страту Джамаль Хашоггі. Нарешті, конфлікт норм, який виникає через збіг міжнародно-дипломатичних законів і зобов'язань Туреччини щодо прав людини, очевидно, очікує на розгляд у суміжному дослідженні, однак не входить у кримінальний аспект і виходить за рамки аналізованого предмета.

Раніше лише держава несла відповідальність за порушення міжнародного зобов'язання. Це сталося тому, що вона була єдиною організацією, яка мала міжнародно – правову правосуб'єктність, була суб'єктом міжнародного права, носієм міжнародно – правових зобов'язань зокрема і в міжнародно – правовому кримінальному контексті. Разом з тим, із розвитком міжнародного права та розвитком норм у сфері персональної кримінальної відповідальності як держави, так і окремі особи підпадали під дію міжнародних зобов'язань, і обидві могли бути притягнуті до відповідальності за будь-яке порушення. Таким чином, мусимо констатувати, що відповідальність держав і індивідуальна відповідальність більше не є взаємовиключними, у тому числі у контексті міжнародної, екстериторіальної кримінальної відповідальності [7].

Завжди виникає потреба у визначенні індивідуальної кримінальної відповідальності з огляду на те, що конкретні особи стоять за організацією та реалізацією плану злочинних дій стосовно потерпілих [8]. При цьому, індивідуальна кримінальна відповідальність встановлена у статті 25 Статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) визнаючи, при цьому, що злочин, скоєний на міжнародному рівні, як правило, не обмежуються однією особою, а стосується великої групи осіб. Так, за величезними страатами і вбивствами цивільних, мирних людей, за геноцидом єврейського народу, який фізично скоювали тисячі злочинців нацистського режиму, все одно стояла виключно одна особа та головний ініціатор цих злочинів міжнародного масштабу – Адольф Гітлер.

Індивідуальна кримінальна відповідальність виникла з народженням Нюрнберзького трибуналу, першого в історії міжнародного криміналь-

ного трибуналу та відправної точки міжнародного кримінального права. Трибунал конкретно зазначив, що, за твердженням провідного британського дослідника – науковця у сфері міжнародного права Малькома Шоу (Malcolm N. Shaw), «злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними суб'єктами, і лише шляхом покарання осіб, які вчиняють такі злочини, можна забезпечити виконання положень міжнародного права» [9]. Тому наголос робився на індивідуальній, а не державній відповідальності. У 1945 році, після Другої світової війни, Міжнародний військовий трибунал затвердив Нюрнберзьку хартію. Стаття 6(с) Хартії включала **злочини проти людяності**. Однак це обмежувалося лише діями, вчиненими до та під час війни. Адже міжнародні кримінальні злочини не обмежені тільки воєнним періодом і мають місце й у мирний час.

У цьому дослідженні ставиться за мету вивчити злочинність проти професійної журналістської діяльності саме в мирний час. Індивідуальна кримінальна відповідальність ще не знайшла твердого підґрунтя в міжнародному праві. У результаті в 1998 році на дипломатичній конференції, що відбулася в Римі, було підписано договір (Римський статут), який заснував Міжнародний кримінальний суд (МКС) і Стаття 25 Статуту стала ключовою відправною точкою – керівною нормою індивідуальної кримінальної відповідальності. Отже, стаття 7, положення про злочини проти людяності, застосовується разом зі статтею 25, і наголошує на тому факті, що вбивство може бути предметом індивідуальної кримінальної відповідальності. Це особливо важливо в даному випадку, якщо має бути встановлена будь-яка особиста кримінальна відповідальність за зв'язки з будь – яким демократично обраним очільником держави, іншим головою держави чи монархом.

Монарх у Саудівській Аравії (королівстві) має надзвичайно високий рівень контролю над управлінням політичними, безпековими та економічними справами країни. Як журналіст-дисидент, Хашоггі дуже негативно сприймався урядом Саудівської Аравії. Кілька журналістів і правозахисників були довільно затримані протягом багатьох років [10]. Принц не вжив жодних дій для запобігання таким звірствам і покарання винних, і можна зробити висновок, що він справді потурвав таким незаконним діям. Тут не має значення те, чи кронпринц безпосередньо віддав наказ про вбивство. Важливим моментом є те, що місія з 15 осіб – вбивць вимагала значної координації

з боку Уряду, ресурсів і фінансів. У звіті йдеться, що таку масштабну операцію неможливо було здійснити без відома спадкоємного Принца. Центральне слідче агентство (ЦРУ) також дійшло подібного висновку та заявило, що вбивство не відбулося б без схвалення Принца [11]. У вересні 2019 року Принц небезпечно наблизився до визнання себе відповідальним за вбивство, і зазначив публічно, що «я стежив за тим, як це (трагедія) сталося», але продовжував заперечувати будь-яку особисту причетність [12].

Деяким недоліком застосування та юрисдикції, досягнення вироку МКС із застосуванням Римського статуту у випадку жорстокого вбивства журналіста, навіть якщо він привертає увагу в міжнародному розумінні, є те, що він стосується лише найтяжчих видів злочинів. Вбивство журналіста, хоч і є жахливим злочином, навряд чи можна вважати злочином проти людства. Крім того, Саудівська Аравія не підписала і не приєдналася до цього статуту і, таким чином, юридично не виконує його та не визнає. Проте, це не применшує важливість кримінологічного аналізу цього резонансного злочину, його суб'єктивного та об'єктивного складу і його кваліфікації.

Хашоггі був вбитий шляхом насильницького позбавлення життя актом помсти за здійснення професійної журналістської діяльності, яка критикувала саудівський уряд і монархію.

Право на життя є основоположним і загально-визнаним правом, яке застосовується завжди і за будь-яких обставин, у тому числі під час збройного конфлікту чи іншої надзвичайної ситуації. Це право на життя є нормою *jus cogens* і захищається міжнародними та регіональними договорами, міжнародним звичаєвим правом і національними правовими системами. «Збереження цього права є однією з основних функцій держави, і численні положення національного законодавства встановлюють гарантії для забезпечення здійснення цього права» [13]. Цей обов'язок поважати право на життя поширюється екстериторіально, принаймні на тих, хто перебуває під ефективний контроль держави. Право на життя має дві складові.

Перший компонент з площини матеріального права і полягає в тому, що кожна людина має право бути вільним від свавільного позбавлення життя: це накладає певні обмеження на застосування сили.

Другий компонент належить до процесуальних норм і вимагає належного розслідування та притягнення до відповідальності, якщо є підстави вважати, що мало місце свавільне позбавлення

життя. Держави зобов'язані поважати та захищати право на життя «за законом»: «Позбавлення життя, як правило, є свавільним, якщо воно суперечить міжнародному або внутрішньому праву» [14]. Поняття «свавілля» не повністю прирівнювати до «проти закону», але має тлумачитися ширше, включаючи елементи невідповідності, несправедливості, відсутності передбачуваності та належного процесуального права, а також елементи розумності (співрозмірності) необхідності та пропорційності» [15]. Свавільне позбавлення життя включає вмотивоване і часто навмисне застосування смертоносної державної сили поза судовим процесом – вбивств, які часто називають позасудовими стратами. Зловживання державною владою з метою здійснення політично санкціонованого свавільного вбивства певної групи осіб чи конкретної особи нехтує зобов'язанням держави щодо забезпечення належного процесу та є порушенням фундаментального права на життя, а також порушенням принципу верховенства права.

Крім того, ширший вплив, який умисне цілеспрямоване вбивство має на суспільство, є елементом, який може відрізнити ці дії від інших порушень права на життя. Внаслідок цього жорстокого зловживання владою та явної нехтування верховенством права Міжнародна комісія юристів (англ. International Commission of Jurists) розцінює позасудові вбивства як «серйозні порушення прав людини». Ця категорія не обмежується конкретним деталізованим переліком того, що підпадає під серйозні порушення прав людини, але служить способом охарактеризувати жорстокість позасудових убивств [16]. Саудівська Аравія підпадає під дію цієї імперативної та звичаєвої норми та зобов'язана поважати право на життя. Арабська Хартія прав людини, яку ратифікувала Саудівська Аравія, визнає, що «[кожна] людина має невід'ємне право на життя», що це «право має бути захищене законом», і що «жоден не повинен бути свавільно позбавлений життя». У цій декларації прав Арабська Хартія «підтверджує принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, Загальної декларації прав людини та положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права» [17]. Крім того, Саудівська Аравія також ратифікувала Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року.

Отже, вищезазначеним обумовлюється наявність **кримінальної відповідальності держави** за скоєння навмисного свавільного вбивства журналіста за мотиву перешкоджання та помсти при здійсненні ним професійної журналістської діяльності.

Кримінальна відповідальність країни, Королівства Саудівська Аравія, має комплексний склад.

По-перше, вбивство Хашоггі було позасудовим вбивством, відповідальність за яке несе Королівство Саудівська Аравія. Його спроба викрадення також становитиме порушення міжнародних прав людини. З точки зору міжнародних прав людини, відповідальність держави полягає не в тому, наприклад, хто з державних посадовців наказав вбити Хашоггі; чи один або кілька замовили викрадення, яке було невдалим, а потім стало випадковим убивством; або чи діяли офіцери за власною ініціативою чи поза повноважень.

Крім того, вбивство Хашоггі стало порушенням Vienna Convention on Consular Relations (Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року, надалі – ВККЗ) і заборони екстратериторіального застосування сили в мирний час (звичайне право та Статут ООН) [18]. Убивши журналіста, держава Саудівська Аравія також вчинила дії, що суперечать основним принципам Організації Об'єднаних Націй, захисту свободи слова та прав людини. Таким чином, можна достовірно стверджувати, що він застосовував силу екс-територіально у спосіб, який є несумісним із цілями Організації Об'єднаних Націй.

Крім того, обставини вбивства Хашоггі можуть становити акт тортур відповідно до **Конвенції проти катувань** (та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання), ратифікованої Саудівською Аравією [19]. Нарешті, вбивство Хашоггі також може вважатися насильницьким викраденням, оскільки місцезнаходження його останків не встановлено.

Отже, послідовно проводячи кримінологічний аналіз вбивства Хашоггі, тобто кримінального злочину проти професійної журналістської діяльності, можна констатувати, що, по-перше, цей кримінальний злочин за своєю суттю був позасудовим вбивством, за яке **несе відповідальність держава** – Королівство Саудівська Аравія. Його спроба викрадення також становитиме порушення міжнародного права прав людини. З точки зору міжнародного права прав людини, відповідальність держави полягає не в тому, наприклад,

хто з державних посадових осіб наказав вбити Хашоггі; чи один або кілька замовили викрадення, яке було невдалим, а потім стало випадковим убивством; або чи діяли офіцери за власною ініціативою чи поза повноважень.

По-друге, вбивство Хашоггі також є порушенням Віденської конвенції про консульські зносини (надалі ВККЗ) і заборони екс-територіального застосування сили в мирний час (право звичає та Статут ООН). Убивши журналіста, держава Саудівська Аравія також вчинила дії, що суперечать основному принципу Організації Об'єднаних Націй, захисту свободи слова. Таким чином, можна достовірно стверджувати, що він застосовував силу екс-територіально у спосіб, який є несумісний із цілями Організації Об'єднаних Націй.

По-третє, обставини вбивства Хашоггі можуть становити акт тортур згідно з положеннями Конвенції проти катувань, ратифікованої Саудівською Аравією.

Врешті решт, вбивство Хашоггі також може вважатися насильницьким зникненням, оскільки місцезнаходження його останків не встановлено.

Стаття 7 Проекту статей Комісії міжнародного права (КМП) про відповідальність держав за міжнародно-протиправні дії (надалі – обов'язки держав КМП) передбачає проведення паралелі і прямий зв'язок між поведінкою фізичної чи юридичної особи, уповноваженої виконувати повноваження державної влади, і відповідальністю безпосередньо держави за злочини. Головне питання, яке необхідно вирішити при визначенні застосовності статті 7 до несанкціонованої дії офіційних органів, полягає в тому, чи була ця дія скоєна [агентом, представником державної влади] у офіційній якості чи ні. Необхідно розрізняти випадки, коли посадові особи діяли як такі, хоча й незаконно або всупереч інструкціям, і випадки, коли поведінка настільки виведена зі сфери їхніх офіційних посадових функцій, що її слід прирівняти до поведінки приватних осіб, а не приписувати до Держави. Застосовуючи таке співвідношення дій і повноважень посадовця, часто Держави були визнані відповідальними, згідно з міжнародним правом, за вбивства та інші дії, вчинені їхніми посадовими особами, коли ці посадові особи діяли під критеріям свого статусу уповноважених державою осіб і використовували засоби, надані в їхнє розпорядження через цей статус. Держава навіть була визнана відповідальною, коли посадові особи використовували свої урядові повноваження як елементарний «привід для приватної помсти»

[20]. У такому випадку критичним фактором було те, що вони використовували державні повноваження та засоби для вчинення цих дій [21]. Нарешті, було встановлено, що державний орган, який діє поза межами своїх повноважень або порушує правила, що регулюють його діяльність, також діє від імені держави [22].

Можна із впевненістю робити висновок, що пан Хашоггі став жертвою вмотивованої, навмисної страти, позасудового вбивства, за яке держава Саудівська Аравія несе відповідальність згідно з міжнародним правом прав людини. Але, крім того, страта пана Хашоггі вимагає виявлення винних і притягнення до відповідальності за їх роль у страті пана Хашоггі, оскільки вони несуть **й індивідуальну кримінальну відповідальність** за вбивство журналіста.

Індивідуальні кримінальна відповідальність, її визначення та розподіл індивідуальних обов'язків залишаються затьмареними таємницею та відсутністю належної процедури розслідування вбивства журналіста Хашоггі:

(1) Суд над 11 підозрюваними відбувся в Саудівській Аравії. Хоча уряд Саудівської Аравії не оприлюднив їхні особи, достовірна інформація, отримана спеціальним доповідачем, свідчить про те, що деяким членам групи з 15 осіб, ідентифікованих Туреччиною, а також іншим посадовцям не висунули звинувачень. Уряд Саудівської Аравії розслідував 10 осіб на додаток до обвинувачених.

(2) Туреччина мала намір переслідувати осіб за злочин, але вона також не оприлюднила особи тих, кого вона могла б спробувати судити.

(3) Інші держави, включаючи Сполучені Штати, Францію, Німеччину та Великобританію, а також Європейський Союз запровадили санкції проти окремих осіб. Сполучені Штати наклали санкції на всіх осіб у команді з 15 осіб, оприлюдненій Туреччиною, а також на двох інших: радника спадкоємного принца Сауда Аль-Кахтані та генерального консула Мохаммеда Алотайбі – іншу групу осіб, ніж ті, що були під судом у Саудівській Аравії. Зокрема, він не санкціонував Ахмеда Асірі, особу, яку саудівський прокурор, як стверджував, організував місію, але санкціонував Сауда Аль-Кахтані (Saud Alqahtani). Жодна країна не надала пояснень щодо того, як вони обрали цільових осіб як підозрюваних і чому вони виключили інших.

Відповідно до Міжнародної конвенції проти насильницьких зникнень (International Convention against Enforced Disappearances) статті 6 (1), «будь-яка особа, яка вчиняє, наказує, підбурює або спо-

нує до вчинення, намагається вчинити, є співучасником або бере участь у насильницькому зникненні», повинна нести кримінальну відповідальність [23]. Згідно з міжнародним кримінальним правом, будь-яка особа, яка «планувала, підбурювала, наказувала, вчиняла або іншим чином допомагала та підбурювала до планування, підготовки або виконання» злочину, несе «особисту відповідальність за злочин» [24]. Це включає тих, хто фізично вчинив злочин а також тих, хто спільно вчинив злочин або зробив це через іншу особу [25]. Так, Стаття 25(3)(а) Римського статуту передбачає «поняття прямого вчинення (вчинення злочину особисто), співучасті (вчинення злочину спільно з іншою особою) та непрямого вчинення (вчинення злочину через іншу особу, незалежно від того, чи несе інша особа кримінальну відповідальність)» [26].

Міжнародний кримінальний суд (МКС), і трибунали ad hoc сформулювали теорії співвиконавства/співучасті або спільних дій. МКС наклав кримінальну відповідальність на осіб за статтею 25(3)(а) за виконання «важливого завдання під час спільного вчинення злочину». Ця концепція співучасті вимагає:

(а) «існування угоди чи спільного плану між двома чи більше особами», що «включає [включають] елемент злочинності» та

(б) істотна участь кожного співучасника у скоєнні злочину [27].

Суди МКС визнають «непряме вчинення» формою прямої кримінальної відповідальності згідно зі статтею 25(3)(а), відповідно до якої через «ієрархічні стосунки» між злочинцем та його підлеглим злочинець скоює злочин «через іншу особу». Останніми роками це поняття було розширено, щоб охопити непряму співучасть. Згідно з цією теорією, особи можуть нести відповідальність, якщо вони «діють спільно з іншою особою», і ця інша особа «контролює особу, яка використовується як інструмент» [28]. Ця форма відповідальності передбачає «організований та ієрархічний апарат влади», де «виконання злочинів має забезпечуватися майже автоматичним виконанням» наказів [29].

Як **пряма**, так і **непряма форми кримінальної відповідальності** спрямовані на виявлення ймовірної причетності верховод (керівників), і обидві часто висуваються проти окремих посадових осіб у міжнародних кримінальних справах, оскільки не завжди можливо довести конкретний наказ чи доручення.

Критичним питанням є потенційна кримінальна відповідальність верховод – посадових

осіб вищого рангу – тих, хто часто є найбільш відповідальними як ініціатор чи архітектори злочину. Багато уваги було зосереджено на тому, чи замовив вбивство сам спадкоємний Принц. Однак ця зосередженість на замовленні злочину та пошуку переконливих доказів породжує очікування, яким правові системи, як національні, так і міжнародні, можуть не відповідати. Пошуки справедливості та притягнення до відповідальності за порушення прав людини повинні також і не менш важливо вимагати виявлення тих, хто зловживав своїм впливом і владою або не діяв з обачністю, яка вимагається від їх посади.

Міжнародна конвенція про насильницькі зникнення (стаття 6(1)) також вимагає, щоб держави притягували високопосадовців до кримінальної відповідальності, якщо вони:

1) знали або свідомо проігнорували інформацію, яка чітко вказувала на те, що підлеглі під його чи її фактичним керівництвом і контролем вчинили або про вчинення злочину насильницького зникнення;

2) забезпечували ефективне дотримання службових обов'язків і контролю за діяльністю, пов'язаною зі злочином насильницького зникнення; і

3) не вжив усіх необхідних і розумних заходів у межах своїх повноважень, щоб запобігти або придушити вчинення насильницького зникнення або передати справу до компетентних органів для розслідування та судового переслідування.

Насильницьке зникнення є злочином, навіть якщо воно вчиняється епізодично, а не у великих масштабах чи систематично.

Конвенція поряд із юрисдикцією, розробленою Міжнародним кримінальним судом (МКС) і спеціальними трибуналами, передбачає, що високопосадовці (керівники) і верховоди можуть нести кримінальну відповідальність, якщо існує «існування відносин між верховодою і підлеглим»; вони «знали або свідомо нехтували інформацією, яка чітко вказувала на те, що підлеглі збиралися скоїти або скоїли злочин; і «керівник не вжив необхідних і розумних заходів для запобігання злочинному діянню або покарання його винного». Римський статут і Конвенція ООН про насильницьке зникнення вимагають свідомого акту нехтування (ігнорування чи недбалості), тоді як спеціальні трибунали використовують стандарт «знав або мав підстави знати», а стосунки між начальником і підлеглим не обов'язково повинні бути формальними, якщо начальник мав «ефективний контроль» [30] над підлеглим, а вищі офі-

цери можуть нести відповідальність за підлеглих [31]. І навпаки, керівники, чий підлегли скоюють злочини за наказом посадових осіб навіть вищого рівня, залишаються відповідальними за вжиття розумних і необхідних заходів для запобігання цим злочинам і покарання за них [32].

Керівник стає відповідальним за свою бездіяльність «з того моменту, коли він ‘знав або мав підстави знати» про скоєні злочини» [33]. Керівник має підстави знати про злочин вже «за фактом наявності інформації».

Відмова від покарання за злочин сама по собі є злочином, і покарання за злочин постфактум не виправдовує та не скасовує відповідальності за будь-яку попередню неспроможність запобігти злочину. Реакція на злочинність має бути необхідною та зваженою, а ретельність будь-якого розслідування є обов'язковим фактором у прийнятті рішення про те, чи було виконано обов'язок посадовцем належним чином. Фактично, питання полягає в тому, чи керівник справді намагався запобігти або покарати за злочини. Якщо керівник знає, що повідомлення владі «імовірно призведе до розслідування, яке буде фіктивним, такого звіту чи рапорту буде недостатньо для виконання обов'язку покарати підлеглих злочинців» [34].

Висновки. Кримінальна відповідальність держави, яка наділена міжнародною публічною правосуб'єктністю, за перешкоджання професійній журналістській діяльності та злочини проти журналістів має комплексний склад.

У Загальному коментарі №36 від 2018 року до статті 6 «Право на життя» Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначено, що позбавлення життя передбачає навмисне або іншим передбачуваним і запобіжним заподіяння шкоди або травми, що припиняє життя, спричинене дією чи бездіяльністю, а також навмисне позбавлення життя будь-яким способом є допустимим, лише якщо це суворо необхідно для захисту життя». від неминучої загрози.

Отже, Держава зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб її офіційні особи не вчинили нападу, який спричиняє позасудове вбивство або свавільне позбавлення життя. Зокрема, держава повинна вжити всіх необхідних заходів для запобігання вбивствам, які є результатом надмірного або незаконного використання застосування сили державним службовцем чи іншою особою, яка виконує офіційні повноваження, або особою, яка діє за підбурюванням, або за згодою чи мовчазною згодою такої особи. Щоб запобігти таким вбивствам, держава

повинна «забезпечити суворий контроль, включаючи чітку систему державного нагляду над усіма посадовими особами, відповідальними за затримання, арешт, затримання, тримання під вартою та ув'язнення, і забороняє накази від вищих посадових осіб або органів державної влади, які санкціонують або підбурюють інших осіб до вчинення будь-яких з таких вбивств [35]. Іншими словами, державні службовці зобов'язані як контролювати та належним чином наглядати за своїми посадовими особами, так і забезпечувати, щоб їх власні заяви не можна було тлумачити, правильно чи неправильно, як заохочення до вбивства.

Стаття 7 Проекту статей Комісії міжнародного права (КМП) про відповідальність держав за міжнародно-протиправні дії (надалі – обов'язки держав КМП) передбачає, що поведінка фізичної чи юридичної особи, уповноваженої виконувати повноваження державної влади, вважається діянням держави відповідно до міжнародного права, якщо ... фізична чи юридична особа діє в цій якості, навіть якщо вона перевищує свої повноваження або порушує інструкції. У коментарі пояснюється, що держава не може бути звільнена від відповідальності через те, що відповідно до положень її внутрішнього законодавства або вказівок, які могли бути надані їй ... агентам, їхні дії чи бездіяльність не повинні були відбуватися певним чином, як це сталося, або повинні були здійснюватися у іншій формі чи у інший спосіб. Це стосується навіть тих випадків, коли відповідний орган чи організація явно вчинив протиправні дії під прикриттям свого офіційного статусу або явно перевищив свої повноваження, навіть якщо інші державні органи відмовилися

від таких дій. Це звичаєве правило сформувалось у відповідь на потребу юридичної визначеності, а тому і ясності та безпеки міжнародних зносин і зараз твердо закріплено у міжнародно правовому сенсі.

Підсумовуючи, держава не може ухилитися від відповідальності за дії своїх посадових осіб, стверджуючи, що вони діяли на свій страх і ризик. Інакше можна було б дозволити безкарність, зловживання дорученнями, уникнення відповідальності і покарання, оскільки в більшості випадків не було б практичного способу довести, що агент держави, її повноважна посадова особа виконував або не виконував отримані накази.

Окрім того, категорія – **індивідуальна кримінальна відповідальність**, у переважно також має місце, оскільки у процесі слідства та на підставі фактів, зазначених у доповідях, встановлено, що є достовірні докази, які вимагають подальшого розслідування індивідуальної відповідальності високопосадовців Саудівської Аравії, включно з наслідним Принцом. Індивідуальна кримінальна відповідальність високопосадовців не є похідною формою кримінальної відповідальності, а натомість призначена для встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності за власну роль вищого рівня керівника в нехтуванні грубими порушеннями міжнародного кримінального права або, нездатність розслідувати або покарати винних за ці порушення і дозволяти повторюваність такої форми злочинності.

Насамкінець, індивідуальна кримінальна відповідальність існує, якщо керівник не «запобіг скоєнню злочинів своїми підлеглими або, у відповідних випадках, не покарав їх за злочин» [36].

Список літератури:

1. BBC. Jamal Khashoggi: All you need to know about Saudi journalist's death. BBC News Europe. February 21, 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-45812399>
2. Callamard, A., Khashoggi killing: UN human rights expert says Saudi Arabia is responsible for “premeditated execution”. PRESS RELEASE. UN. OHCHR. June 19, 2019. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/06/khashoggi-killing-un-human-rights-expert-says-saudi-arabia-responsible>
3. HOUSE OF LORDS. Lord Browne-Wilkinson, Lord Goff of Chieveley, Lord Hope of Craighead, Lord Hutton, Lord Saville of Newdigate, Lord Millett, Lord Phillips of Worth Matravers. Judgment – Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others Ex Parte Pinochet Regina v. Evans and Another and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others Ex Parte Pinochet (On Appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division). March 24, 1999. URL: https://www.asser.nl/upload/documents/20120516T100340-Pinochet_House_of_Lords_Opinion_24-03-1999.pdf
4. International Crimes Database project. 2013. Regina (the Crown) v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others ex parte Pinochet; Regina v. Evans and Another and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others ex parte Pinochet. URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/790/Pinochet/>
5. HOUSE OF LORDS. Lord Browne-Wilkinson, Lord Goff of Chieveley, Lord Hope of Craighead, Lord Hutton, Lord Saville of Newdigate, Lord Millett, Lord Phillips of Worth Matravers. Judgment – Regina v. Bartle and

the Commissioner of Police for the Metropolis and Others Ex Parte Pinochet Regina v. Evans and Another and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others Ex Parte Pinochet (On Appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division). March 24, 1999. URL: https://www.asser.nl/upload/documents/20120516T100340-Pinochet_House_of_Lords_Opinion_24-03-1999.pdf

6. International Crimes Database project. 2013. Regina (the Crown) v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others ex parte Pinochet; Regina v. Evans and Another and the Commissioner of Police for the Metropolis and Others ex parte Pinochet. URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/790/Pinochet/>

7. Adegbonmire, J. 'The Death of Jamal Khashoggi: Issues of Human Rights Violations and International Law' (2018) 4 No. 1 Review of Human Rights 50, 52; Statute of the International Court of Justice, art 38. C. 50. URL: https://www.academia.edu/40155368/The_death_of_Jamal_Kashoggi_Issues_of_Human_Rights_Violations_and_International_Law

8. Werle, G. 'Individual Criminal Responsibility in Article 25 ICC Statute' (2007) 5 Journal of International Criminal Justice 953, 955. URL: <https://academic.oup.com/jicj/article-abstract/5/4/953/792839?login=false>. C. 955.

9. Shaw, Malcolm N. International Law (6th edition), Cambridge University Press. 2008. 489p. c. 399. URL: https://archive.org/stream/InternationalLawByMalcolmN.Shaw/International+Law+by+Malcolm+N.+Shaw_djvu.txt

10. Steinerte, E. inter alia. Mandates of the Working Group on Arbitrary Detention; the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances; the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression; the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association; the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders; and the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. REFERENCE: UA SAU 9/2018. HUMAN RIGHTS COUNCIL: PALAIS DES NATIONS • 1211 GENEVA 10, SWITZERLAND. 26 July 2018. URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=23967>

11. Barnes, Julian E. C.I.A. Concludes That Saudi Crown Prince Ordered Khashoggi Killed. The New York Times. November 16, 2018. URL: <https://www.nytimes.com/2018/11/16/us/politics/cia-saudi-crown-prince-khashoggi.html>

12. Doyle, G., Maclean, W. Khashoggi murder 'happened under my watch,' Saudi crown prince tells PBS. Reuters. September 27, 2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-khashoggi/khashoggi-murder-happened-under-my-watch-saudi-crown-prince-tells-pbs-idUSKBN1WB0HV>

13. UN. General Assembly. REPORT OF THE ECONOMIC AND SOCIAL COUNCIL on Protection of human rights in Chile. A/37/564, November 4, 1982. Парараф 22. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G82/123/65/PDF/G8212365.pdf?OpenElement>

14. Human Rights Committee, General Comment 36: The Right to Life, UN Doc. CCPR/C/GC/36 (2018), парараф 12. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CCPR/CCPR_C_GC_36.pdf

15. International Commission of Jurists, Enforced Disappearance and Extrajudicial Execution: Investigation and Sanction A Practitioners Guide (2015). URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2015/12/Universal-Enforced-Disappearance-and-Extrajudicial-Execution-PGNo9-Publications-Practitioners-guide-series-2015-ENG.pdf>

16. UNESCO, Commission on Human Rights, CIVIL AND POLITICAL RIGHTS, INCLUDING THE QUESTIONS OF DISAPPEARANCES AND SUMMARY EXECUTIONS. Extrajudicial, summary or arbitrary executions. Report of the Special Rapporteur, Philip Alston, E/CN.4/2005/7, 22 December, 2004. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/42d66e4c0.pdf>

17. League of Arab States. Arab Charter on Human Rights (unofficial translation). URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IJudiciary/Arab-Charter-on-Human-Rights-2005.pdf>

18. UN. Vienna Convention on Consular Relations. 1963. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf

19. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року, Резолюція ГА ООН 39/46, ратифікована УССР із застереженнями Указом Президії ВР № 3484-XI від 26.01.1987 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

20. Un reports of international arbitral awards. Mallén (Mex.) v. United States, 4 R.I.A.A. 173, 177 (Gen. Cl. Comm'n 1927); Youmans (U.S.) v. United Mexican States, 4 R.I.A.A. 110, 116 (Gen. Cl. Comm'n 1926: finding Mexico responsible for the acts of soldiers who fired on Americans rather than protecting them; Caire, 5 R.I.A.A. Mexico found responsible when soldiers executed French citizen when he would not pay bribe); URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_IV/173-190.pdf

21. Keitner, C. Categorizing Acts by State Officials: Attribution and Responsibility in the Law of Foreign Official Immunity. 26 Duke J. Comp. & Int'l L. 451 (2016). URL: https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2525&context=faculty_scholarship
22. UN International Law Commission. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf
23. UN. UNCHR. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance. General Assembly of the United Nations in its resolution 47/133. December 23, 2010. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/disappearance-convention.pdf>
24. Statute of the International Criminal Tribunal (Міжнародний Кримінальний Трибунал щодо злочинів, скоєних на території колишньої Югославії) for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991, 32 ILM 1159, (1993), as amended by Security Council Resolution 1660 of 28 February 2006 ("ICTY Statute"), Art. 7(1); Statute for the International Tribunal for Rwanda, (1994) 33 ILM 1602, as amended by Security Council Resolution of 26 March 2004 ("ICTR Statute"), Art. 6(1); дивитись справу The Prosecutor v. Delalic et al ("Celebici"), Case No. IT-96-21, Judgement, 16 Nov. 1998, para. 319-21. URL: <https://www.icty.org/x/cases/mucic/acjug/en/celaj010220.pdf>
25. Див. Римський статут, стаття 25. Rome Statute of the International Criminal Court, entered into force 1 July 2002, UN Doc. A/CONF. 183/9(1998) ("Rome Statute"), Art. 25.
26. The Prosecutor v. Lubanga (ICC-01/04-01/06-803-tEN), Decision on the Confirmation of Charges, Pre-trial Chamber 1, 29 January 2007, para. 318. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2007_02360.PDF
27. Lachezar D. Yanev, Theories of Co-perpetration in International Criminal Law (Leiden, Brill I Nijhoff, Leiden, 2018), 32, параграфи 343 – 345. URL: <https://dokumen.pub/theories-of-co-perpetration-in-international-criminal-law-1nbsped-9789004357501-9789004357495.html>
28. Prosecutor v. Katanga and Chui, Decision on the Confirmation of Charges, ICC-01/04-01/07-717, 30 September 2008, para. 493. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2008_05172.PDF
29. Prosecutor v. Ntaganda, Decision on the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-01/04-02/06, 13 July 2012, para. 67. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2012_07506.PDF
30. Prosecutor v. Delalić, Mucić, Delić and Landžo, Case No. IT-96-21-T, Judgement, 16 November 1998 (Čelebići Trial Judgement), para. 346. Article 28(b)(i) of the Rome Statute; UN Convention on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, Article 6(1)(b). URL: https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf
31. Boas, Gideon, James L. Bischoff, Natalie L. Reid, International Criminal Law Practitioner Library: Vol. 1, Forms of Responsibility in International Criminal Law (Cambridge University Press: Cambridge 2008) at 191. URL: https://assets.cambridge.org/97805218/78319/frontmatter/9780521878319_frontmatter.pdf
32. Prosecutor v. Popović et al, Case No. IT-05-88-A, Appeal Judgement, 30 January 2015, para 1931. URL: https://www.icty.org/x/cases/popovic/acjug/en/150130_judgement.pdf
33. Prosecutor v. Kvočka et al, Case No. IT-98-30/1-T, Trial Judgement, 2 November 2001, para 317. URL: <https://www.icty.org/x/cases/kvocka/tjug/en/>
34. Prosecutor v. Boškoski and Tarčulovski, Case No. IT-04-82-A, Appeal Judgement, 19 May 2010, параграф 234. URL: https://www.icty.org/x/cases/boskoski_tarculovski/acjug/en/100519_ajudg.pdf
35. UN Economic and Social Council (1989, 1st sess.: New York). Principles on the Effective Prevention and Investigation of Extra-legal, Arbitrary and Summary Executions. Recommended by Economic and Social Council resolution 1989/65 of 24 May 1989. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/executions.pdf>
36. Prosecutor v. Blaškić, Case No. IT-95-14-T, Judgement, 3 March 2000, параграф 261. URL: <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf>

Soskov R.R. ASSOCIATION OF PUBLIC LEGAL LIABILITY OF STATE AND INDIVIDUAL LIABILITY FOR CRIMES AND OBSTRUCTING OFFENSES AGAINST PROFESSIONAL JOURNALISTS AND MEDIA

The article lists possible reasons for the impunity of violators of press freedom, using the example of the crime of obstructing the professional journalistic activities of Jamal Khashoggi, as well as against his safety and life as a human being. Speaking about efforts to combat impunity for violators of press freedom, it mentions the shortcomings of efforts to combat impunity and provides proposals for combating impunity for crimes against press freedom. The article analyzes the correlation between public criminal liability of the

State, which is guilty of committing a crime against the professional journalistic activity of media employees, as well as against the safety and life of journalists as human beings, and individual criminal liability of direct perpetrators of a criminal offense, their customers and initiators from among their managers, or high-ranking officials and leaders of the State. The author analyzes international legal documents, statutes, precedents and specific criminal cases, the powers of international bodies in the field of international criminal justice, customary international law, norms and principles of the UN Charter and the activities of its special bodies, the responsibility of signatory states, as well as states that have not signed or ratified the relevant international sources of law in the field of international criminal liability. The article examines an important aspect of legal regulation in the field of journalistic activity, namely, the correlation between public law state responsibility and individual criminal liability for obstruction of the professional activities of journalists and crimes committed against them, and aims at revealing the complex interaction between public law state responsibility, which consists in the State's duty to protect freedom of speech and journalistic activity, and individual criminal liability of persons who commit unlawful acts against the same.

Key words: *crimes against journalists, torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, international criminal court, state criminal responsibility, individual criminal responsibility, direct and indirect responsibility, human rights, enforced disappearance, journalistic activities and mass media, Jamal Khashoggi.*